

<https://doi.org/10.70728/a.series.ijt.v08.i08.020>

FARG‘ONA OBLASTIDA 1917-1941-YILLARDA KUTUBXONA ISHI

Yunusova Buxajalxon Alimovna

Kokand University Andijon filiali

“Tarix va ijtimoiy fanlar” kafedrası

katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Farg‘ona vodiysida 1924–1941-yillarda kutubxona ishining shakllanishi va rivojlanish jarayonlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda sovet hokimiyatining madaniy-ma’rifiy siyosati doirasida kutubxonalar tarmog‘ining kengayishi, aholining savodxonligini oshirishdagi o‘rni hamda kutubxonalarning mafkuraviy vosita sifatidagi faoliyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Farg‘ona vodiysi, kutubxona ishi, sovet davri, madaniy-ma’rifiy siyosat, savodxonlik, ommaviy kutubxonalar, kitob fondi, ma’rifat, arxiv manbalari, 1924–1941-yillar.

Abstract. This article examines the formation and development of library work in the Fergana Valley during 1917–1941, employing a historical-analytical approach. Drawing on archival sources and scholarly literature, the study explores the expansion of the library network within the framework of Soviet cultural and educational policy, the role of libraries in raising public literacy, and their function as ideological instruments in Soviet society.

Keywords: Fergana Valley, library work, Soviet period, cultural and educational policy, literacy, public libraries, book collection, ideological control, archival sources, 1917–1941.

Аннотация. В данной статье на основе историко-аналитического подхода исследуется процесс становления и развития библиотечного дела в Ферганской долине в 1917–1941 годах. На основе архивных источников и научной литературы раскрываются роль библиотек в рамках культурно-просветительской политики советской власти, поэтапное формирование библиотечной сети, её роль в повышении грамотности населения, а также идеологические функции библиотек в советском обществе.

Ключевые слова: Ферганская долина, библиотечное дело, советский период, культурно-просветительская политика, грамотность, массовые библиотеки, книжный фонд, идеологический контроль, архивные источники, 1917–1941 годы.

KIRISH. Ma’lumki, jamiyatning intellektual salohiyatini yuksaltirish, madaniy merosni asrash va aholining ma’rifiy darajasini oshirishda kutubxonalarning o‘rni beqiyosdir.

Bugungi kunda O‘zbekistonda uchinchi renessans poydevorini yaratish, ilm-fan va ta’lim tizimini tubdan isloh qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Shu bois hududlarda ma’rifat o‘choqlari bo‘lmish kutubxona ishining shakllanish va rivojlanish bosqichlarini tarixiy nuqtai nazardan xolis tadqiq etish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Farg‘ona vodiysi o‘zining qadimiy ilm-fan va madaniyat markazlari, boy kitobxonlik an‘analari bilan mashhur hudud hisoblanadi. Biroq, XX asrning birinchi yarmi, xususan, 1917–1941-yillar mintaqa tarixida tub burilishlar, mafkuraviy qarama-qarshiliklar va madaniy qurilish sohasidagi jiddiy islohotlar davri bo‘ldi. Bu davrda Turkistonda hokimiyat almashishi, sovet tuzumining o‘rnatilishi, milliy-hududiy chegaralanish hamda savodsizlikni tugatish siyosati kutubxonachilik ishining funksiyasini mutlaqo o‘zgartirib yubordi. Shuning uchun ham ushbu davrda Farg‘ona viloyatida kutubxona ishining tashkil etilishi, uning o‘ziga xos xususiyatlari va tarixiy saboqlarini o‘rganish maqolaning dolzarbligini belgilaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Maqolada quyidagi ilmiy metodlardan foydalanilgan:

– Tarixiy-xronologik metod — kutubxona ishining bosqichma-bosqich rivojlanishini davrlashtirish va izchil tahlil qilishda qo‘llanilgan.

- Tarixiy-qiyosiy metod — turli davrlardagi kutubxona tarmog‘i ko‘rsatkichlarini solishtirish va o‘zgarishlarni aniqlashda foydalanilgan.

- Manbashunoslik metodi — O‘zbekiston Markaziy Davlat Arxivi (O‘zMA) fondlaridan birlamchi hujjatlar, qarorlar, hisobotlar va statistik ma’lumotlar tahlil qilingan.

- Tizimli tahlil metodi — kutubxona tizimini ijtimoiy, madaniy va mafkuraviy jihatdan yaxlit ko‘rinishda baholashda qo‘llanilgan.

Manba bazasi sifatida O‘zMA, 34-jamg‘arma materiallar, davriy matbuot (“Pravda Vostoka”, 1941), sovet davrida nashr etilgan statistik to‘plamlar (“Narodnoe obrazovanie v SSSR za 25 let”, 1940) hamda mavzu bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar (Аракелов, Касимова) ishlatilgan. Tadqiqot 1917–1941-yillarni qamrab olib, uch asosiy bosqichga: 1917–1924, 1924–1932 va 1933–1941-yillarga bo‘linib o‘rganilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR.

Birinchi bosqich: 1917–1924-yillar — Kutubxona ishini qayta tashkil etish. 1918–1924-yillar Turkistonda kutubxona ishining shakllanish va qayta tashkil etilish davri sifatida tarixda muhim o‘rin egallaydi. Inqilob va fuqarolar urushidan keyingi murakkab siyosiy hamda iqtisodiy vaziyatga qaramasdan, sovet hokimiyati madaniyat va maorif tizimini o‘z nazoratiga olishga alohida e’tibor qaratdi. Ayniqsa, kutubxonalar yangi jamiyatni shakllantirish, aholini savodli qilish va sovet mafkurasini keng targ‘ib etishning muhim vositasi sifatida ko‘rildi. Shu sababli eski davrda faoliyat yuritgan xususiy, jamoat va shahar kutubxonalari davlat tasarrufiga o‘tkazila boshlandi. 1919- yilda qabul qilingan dekret va buyruqlarga ko‘ra, Turkiston hududidagi barcha ommaviy, shahar va xususiy kutubxonalar Turkiston Respublikasi mulki deb e’lon qilindi hamda Xalq maorifi komissarligi ixtiyoriga topshirildi²³. Bu jarayon kutubxona fondlarini markazlashtirish bilan birga, eski tuzum davrida boylar, madrasa va turli tashkilotlar qo‘lida bo‘lgan kitoblarni davlat nazoratiga olish

²³ O‘zMA, 34-jamg‘arma, 1-ro‘yxat, 582-yig‘majild, 45-varaq

imkonini berdi. Natijada yangi kutubxonalar uchun dastlabki kitob fondlari shakllantirildi. Shu bilan birga, sovet hokimiyati kutubxonalarni oddiy kitob saqlanadigan joy emas, balki aholining dunyoqarashini o‘zgartiruvchi ma’naviy va mafkuraviy markaz sifatida ko‘rgan edi. Bu davrda yangi turdagi kutubxonalar tashkil etila boshlandi. Ularning asosiy vazifasi keng xalq ommasiga, ayniqsa mahalliy aholi vakillariga xizmat ko‘rsatishdan iborat edi. Chunki o‘sha paytda Turkiston aholisining katta qismi uchun kitob va matbuotdan foydalanish imkoniyatlari juda cheklangan edi. Sovet hokimiyati esa kutubxonalar orqali aholining savodxonligini oshirish bilan bir qatorda ularni yangi siyosiy tuzum ruhida tarbiyalashni maqsad qilgan edi. Qishloq joylarda “qizil choyxonalar”, “izba-chitalnya”lar va ko‘chma kutubxonalar faoliyati ayniqsa muhim ahamiyat kasb etdi. Oddiy choyxonalardan farqli ravishda, qizil choyxonalar madaniy-ma’rifiy maskan vazifasini bajargan. Bu yerda gazetalar ovoz chiqarib o‘qilar, siyosiy suhbatlar o‘tkazilar, savodsizlikni tugatish kurslari tashkil qilinar edi. Ko‘plab qishloq aholisi ilk bor aynan shu maskanlarda gazeta va kitob bilan tanishgan. Shu tariqa kutubxonalar nafaqat kitob tarqatadigan, balki yangi ijtimoiy hayotni targ‘ib qiladigan markazga aylangan.

Biroq kutubxona ishining dastlabki rivojlanishi katta qiyinchiliklar bilan kechgan. 1921–1923-yillardagi iqtisodiy inqiroz, fuqarolar urushi oqibatlari, mablag‘ yetishmasligi va malakali kadrlarning kamligi kutubxonalar faoliyatiga jiddiy ta’sir ko‘rsatdi. Ayrim hududlarda kutubxonalar soni uch barobargacha qisqarib ketdi. Ko‘plab kutubxonalar uchun maxsus bino topilmadi, mavjud kitoblar esa juda kam va eskirgan edi. Ba’zi joylarda mablag‘ yetishmasligi sababli kitoblardan foydalanish uchun vaqtincha haq ham undirilgan. Bu esa aholining kutubxonalarga murojaatini kamaytirgan²⁴.

Shunga qaramay, 1923- yil boshlariga kelib vaziyat asta-sekin barqarorlasha boshladi. Davlat tomonidan maorif va madaniyat sohasiga yana e’tibor kuchaytirildi. Kutubxonalar uchun yangi kitoblar yuborildi, qishloqlarda o‘quv uylari va kutubxonalar faoliyati qayta tiklandi. Mahalliy aholi orasida o‘qishga qiziqish asta-sekin ortib bordi. Aynan shu yillarda Turkiston, jumladan Farg‘ona vodiysida keyinchalik rivojlanadigan sovet kutubxona tizimining dastlabki asoslari shakllandi. Bu tizim nafaqat ma’rifat tarqatish, balki sovet hokimiyatining mafkuraviy tayanchlaridan biri sifatida ham faoliyat yuritdi. 1924- yilda O‘zbekiston SSR tashkil topgach, respublikada madaniy-ma’rifiy siyosat yangi bosqichga ko‘tarildi. Bu jarayon kutubxona ishining rivojlanishiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Sovet hokimiyati kutubxonalarni aholining savodxonligini oshirish, yangi mafkurani singdirish va jamiyatni siyosiy jihatdan tarbiyalashning eng muhim vositalaridan biri sifatida ko‘rdi. Ayniqsa, Farg‘ona vodiysi kabi aholisi zich hududlarda kutubxona tarmog‘ini kengaytirishga katta e’tibor berildi. Shu davrdan boshlab kutubxona qurilishi davlat siyosatining tarkibiy qismiga aylandi.

Ikkinchi bosqich: 1924–1932-yillar — Ommaviy kutubxona tarmog‘ini kengaytirish. 1924–1932-yillarda kutubxona ishida asosiy e’tibor qishloq hududlariga qaratildi. Chunki o‘sha davrda aholining katta qismi qishloqlarda istiqomat qilgan va savodsizlik darajasi yuqori edi. Sovet hokimiyati aynan qishloq aholisi orasida ma’rifat

²⁴ Материалы к истории библиотечного дела в СССР (1917-1959), Москва: 1960, С.43-44.

ishlarini kuchaytirishga intildi. Natijada “qizil choyxona”, “o‘quv uyi”, ko‘chma kutubxona va kichik qishloq kutubxonalari soni ortib bordi. 1925- yilga kelib Farg‘ona viloyatida ellikka yaqin “qizil choyxona” faoliyat yuritayotgani qayd etilgan bo‘lib, ularning aksariyati huzurida kichik kutubxonalar tashkil etilgan edi. Bu maskanlar oddiy dam olish joyi emas, balki qishloq aholisi uchun yangi bilim va axborot manbai vazifasini bajargan²⁵.

Mazkur davrda kutubxonalar savodsizlikka qarshi kurashning faol ishtirokchisiga aylandi. Ayniqsa, 1926- yilda lotinlashtirilgan o‘zbek alifbosining joriy qilinishi kutubxonalar zimmasiga yangi vazifalarni yukladi. Endilikda aholini yangi alifboga o‘rgatish, yangi darslik va adabiyotlarni tarqatish, ommaviy o‘qish tadbirlarini tashkil qilish zarur edi. Kutubxonachilar ko‘pincha oddiy kitob tarqatuvchi emas, balki o‘qituvchi va targ‘ibotchi sifatida ham faoliyat yuritgan. Ko‘plab qishloqlarda kechki savodxonlik kurslari aynan kutubxonalar qoshida tashkil etildi. Gazeta va jurnallarni ovoz chiqarib o‘qish, yangi alifboni tushuntirish kabi tadbirlar keng yoyildi. 1929-yilda esa sovet hokimiyati tomonidan “Kutubxona yurishi” (“Библиотечный поход”) deb nomlangan keng ko‘lamli madaniy kampaniya boshlandi. Ushbu harakat “Kitobni ommaga!” shiori ostida olib borildi. Uning asosiy maqsadi kutubxonalar sonini ko‘paytirish, mavjud fondlarni boyitish va kitobxonlikni ommalashtirishdan iborat edi²⁶. Bu davrda zavod-fabrikalar, kolxoz va sovxozlarda yangi kutubxonalar tashkil etildi. Kutubxonalar huzurida ishchi va dehqonlardan iborat “faollar guruhi” tuzilib, ular kitoblarni targ‘ib qilish, yangi o‘quvchilarni jalb etish va ommaviy o‘qish tadbirlarini o‘tkazishda yordam bergan. Shu tariqa kutubxona jamiyat hayotining faol markaziga aylantirilishga harakat qilindi. 1930-yildagi ma‘muriy-hududiy islohotlar ham kutubxona tizimiga o‘z ta‘sirini ko‘rsatdi. Okruglar tugatilgach, yangi tashkil etilgan tumanlar markazida tuman kutubxonalari ochila boshlandi. Bu kutubxonalar nafaqat markaziy hudud aholisi, balki kolxozlar, sovxozlar va mashina-traktor stansiyalariga (MTS) ham xizmat ko‘rsatgan. Ayniqsa, ko‘chma kutubxonalar orqali chekka qishloqlarga kitob yetkazish yo‘lga qo‘yildi. Bu esa kutubxona xizmatining hududiy jihatdan kengayishiga olib keldi.

Shu bilan birga, kutubxonalar faoliyati tobora kuchli mafkuraviy nazorat ostiga olinib bordi. Fondlar asosan sovet mafkurasiga mos adabiyotlar bilan boyitildi, eski diniy yoki “zararli” deb topilgan kitoblar esa foydalanishdan chiqarildi. Biroq barcha mafkuraviy cheklovlarga qaramay, 1924–1932-yillarda kutubxonalar aholining savodxonligini oshirish, kitobxonlik madaniyatini shakllantirish va madaniy hayotni jonlantirishda muhim rol o‘ynadi. Aynan shu davrda Farg‘ona vodiysida keyingi yillarda rivojlanadigan markazlashgan sovet kutubxona tizimining mustahkam poydevori yaratildi.

Uchinchi bosqich: 1933–1941-yillar — Professionallashuv va mustahkamlanish. 1933–1941-yillar O‘zbekistonda, jumladan Farg‘ona vodiysida kutubxona ishining yanada mustahkamlanish va professionallashuv davri bo‘ldi. Agar avvalgi yillarda asosiy e‘tibor kutubxonalar sonini ko‘paytirish hamda savodsizlikni tugatishga qaratilgan bo‘lsa, endilikda kutubxona faoliyatining sifat jihatidan yaxshilanishi, malakali mutaxassislar tayyorlash va kutubxonalarni moddiy-texnik jihatdan mustahkamlash

²⁵ O‘zMA, 34-jamg‘arma, 1-ro‘yxat, 2600-yig‘majild, 38-varaq

²⁶ Народное образование в СССР за 25 лет, Ташкент, 1940. –С.34.

masalalari dolzarb ahamiyat kasb eta boshladi. Sovet hokimiyati kutubxonalarni aholining siyosiy va madaniy ongini shakllantiruvchi muhim mafkuraviy markaz sifatida ko‘rishda davom etdi. 1934-yilda SSSR Markaziy Ijroiya Qo‘mitasi tomonidan qabul qilingan “Kutubxona ishi to‘g‘risida”gi qaror bu sohadagi eng muhim hujjatlardan biri bo‘ldi. Mazkur qaror kutubxonalar faoliyatini tartibga solish, kitob fondlarini tizimli ravishda shakllantirish hamda kutubxonachilar malakasini oshirish vazifalarini belgilab berdi. Endilikda kutubxonalarda kitoblarni hisobga olish, saqlash va aholiga yetkazish ishlari markazlashgan tartib asosida olib borila boshlandi. Shu bilan birga, kutubxonalar faoliyati ustidan mafkuraviy nazorat ham kuchaydi. Fondlar sovet mafkurasiga mos siyosiy, ilmiy va badiiy adabiyotlar bilan boyitildi, “eskicha qarashlarni targ‘ib qiluvchi” yoki diniy mazmundagi ayrim kitoblar esa muomaladan chiqarildi. 1935-yilda Toshkent shahrida Respublika kutubxona kollektori tashkil etilishi kutubxona tizimi rivojida muhim qadam bo‘ldi. Ushbu muassasa kutubxonalarni markazlashgan holda kitob, jurnal, gazeta va boshqa bosma mahsulotlar bilan ta‘minlash vazifasini bajardi. Avvallari chekka hududlarga, ayniqsa qishloq kutubxonalariga yangi adabiyotlar yetib borishi qiyin bo‘lgan bo‘lsa, kollektor faoliyati tufayli kitob taqsimoti ancha tartibga tushdi. Shuningdek, kutubxonalarga javon, katalog shkaflari va boshqa texnik jihozlar ham reja asosida yetkazib berila boshlandi. Bu davrda malakali kutubxonachi kadrlar tayyorlash masalasiga ham katta e‘tibor qaratildi. Toshkent, Buxoro, Samarqand va Xivada kutubxona texnikumlari hamda maxsus kurslar ochildi. Ushbu o‘quv maskanlarida kutubxona fondlarini yuritish, katalog tuzish, kitoblarni tasniflash va kitobxonlarga xizmat ko‘rsatish bo‘yicha mutaxassislar tayyorlandi. 1937-yilga kelib Toshkent kutubxona texnikumida kunduzgi va sirtqi bo‘limlar faoliyat yurita boshladi. Bu esa nafaqat shaharlarda, balki viloyat va tuman kutubxonalarida ham malakali kadrlar sonining oshishiga xizmat qildi. Farg‘ona vodiysidagi kutubxonalarda ham asta-sekin maxsus tayyorgarlikka ega kutubxonachilar faoliyat yurita boshladi²⁷.

1930-yillarning ikkinchi yarmida kutubxonalar uchun maxsus binolar qurilishi ham yo‘lga qo‘yildi. 1937- yilgi kapital qurilish rejasiga Toshkent, Urganch, Termiz va Farg‘ona shaharlarida zamonaviy kutubxona binolarini barpo etish kiritildi. Bu holat kutubxonalarning avvalgi tor va moslashtirilmagan binolardan asta-sekin alohida madaniy muassasa sifatida shakllanayotganini ko‘rsatadi. Yangi binolarda o‘quv zallari, kitob saqlash xonalari va ommaviy tadbirlar o‘tkazish uchun joylar tashkil qilindi. Mazkur davrda ilmiy kutubxonalar faoliyati ham sezilarli ravishda kengaydi. Ayniqsa, Toshkentdagi Davlat ommaviy kutubxonasi yani, hozirgi Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi respublikaning asosiy metodik va ilmiy markaziga aylandi. U boshqa kutubxonalar faoliyatini muvofiqlashtirish, metodik qo‘llanmalar tayyorlash va yangi bibliografik ishlarni tashkil etishda muhim rol o‘ynadi. Shu bilan birga, ilmiy va texnik adabiyotlarga bo‘lgan ehtiyojning ortishi kutubxona fondlarining kengayishiga sabab bo‘ldi. 1941-yil boshlariga kelib O‘zbekistonda kutubxona tarmog‘i ancha rivojlangan edi. Respublika hududida 408 ta ommaviy kutubxona faoliyat yuritib, ularning umumiy kitob fondi 3 milliondan ortiq nusxani tashkil qilgan. Kutubxona tarmog‘i tarkibiga 6 ta viloyat, 90 ta shahar, 96 ta tuman, 174 ta

²⁷ Правда Востока, 1941, №108

qishloq va 42 ta bolalar kutubxonasi kirgan. Bu ko‘rsatkichlar sovet davrida qisqa vaqt ichida kutubxona tizimining keng miqyosda shakllanganini ko‘rsatadi.

Shunga qaramay, tizimda ayrim muammolar ham saqlanib qolgan edi. Ko‘plab kutubxonalar hali ham tor binolarda faoliyat yuritgan, ayrim qishloq kutubxonalarida kitoblar soni kam bo‘lgan. Eng muhim muammolardan biri esa milliy tillardagi adabiyotlarning yetishmasligi edi. Kutubxona fondlarida rus tilidagi siyosiy va targ‘ibot adabiyotlari ustunlik qilgan bo‘lsa, o‘zbek tilidagi ilmiy va badiiy kitoblar nisbatan kam edi. Biroq barcha kamchiliklarga qaramay, 1941- yilga kelib O‘zbekistonda, xususan Farg‘ona vodiysida keyingi davrlarda yanada rivojlanadigan mustahkam kutubxona tizimining asoslari yaratilgan edi.

MUHOKAMA. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, 1917–1941-yillarda Farg‘ona viloyatida kutubxona tizimi ikki o‘zaro zid tendensiya asosida rivojlandi. Bir tomondan, kutubxonalar aholining savodxonligini oshirish, kitobxonlik madaniyatini shakllantirish va ma‘rifatni tarqatishda hal qiluvchi rol o‘ynadi. Ikkinchi tomondan, ular kommunistik mafkurani singdirish va aholini siyosiy jihatdan boshqarishning asosiy qurollaridan biriga aylandi.

Ushbu ikkilamchi xarakter — ma‘rifatparvarlik va mafkuraviy nazoratning uyg‘unlashuvi — sovet kutubxona modelining o‘ziga xos belgisi bo‘lib, u Farg‘ona vodiysida ham yaqqol namoyon bo‘ldi. O‘zbek yozuvining arab alifbosidan lotin, so‘ng kirill alifbosiga majburiy o‘tkazilishi mahalliy aholining asrlar davomida shakllangan boy ilmiy va diniy merosidan uzilib qolishiga olib keldi. Bu holat zamonaviy kutubxonashunoslik nuqtai nazaridan ham muhim muammo sifatida baholanadi. Biroq barcha cheklovlarga qaramay, aynan shu davrda Farg‘ona vodiysida keyingi yillarda rivojlanadigan mustahkam kutubxona tizimining poydevori yaratildi. 1941-yilga kelib shakllangan tizim — o‘z kamchiliklariga qaramasdan — mintaqada axborot tarqatish, ta‘lim va madaniyat sohasida asosiy institutga aylangan edi. Bu tajriba bugungi kunda milliy kutubxona tizimini zamonaviylashtirish strategiyasini ishlab chiqishda muhim tarixiy saboq bo‘lib xizmat qiladi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, 1917-yilgi siyosiy to‘ntarishlardan so‘ng Farg‘ona vodiysidagi an‘anaviy kitobxonlik va kutubxonachilik an‘analari yani, madrasa va shaxsiy kutubxonalar sovet hokimiyati tomonidan majburiy tarzda qayta shakllantirildi. Bu davrda kutubxonalar shunchaki ma‘rifat maskani emas, balki aholi o‘rtasida kommunistik mafkurani singdirish va sovet turmush tarzini targ‘ib qilishning eng asosiy va ta‘sirchan siyosiy-mafkuraviy qurollaridan biriga aylantirildi. 1924-yildagi milliy-hududiy chegaralanish va undan keyingi davrlarda Farg‘ona viloyatida kutubxonalar tizimini markazlashtirish va ommaviylashtirish jarayoni faollashdi. Natijada, nafaqat shahar markazlarida, balki qishloq va ovullarda ham kutubxonaxonalar, “qizil choyxonalar” qoshidagi kitob burchaklari va ko‘chma kutubxonalar tarmog‘i yuzaga keldi. Bu tizim hudud aholisining keng qatlamini kitobxonlikka jalb etish imkonini berdi. Bu davrda Farg‘ona viloyati kutubxonalari “savodsizlikka qarshi kurash” kompaniyasining markaziga aylandi. Kutubxonalar qoshida tashkil etilgan savodxonlik kurslari, ovozli o‘qishlar va madaniy-oqartuv tadbirlari mahalliy aholining, ayniqsa xotin-qizlarning savodxonlik darajasini oshirishda muhim tarixiy rol o‘ynadi. Biroq, bu jarayon bilan parallel ravishda o‘zbek yozuvining arab alifbosidan lotin,

so‘ng kirill alifbosiga majburiy o‘tkazilishi mahalliy aholining asrlar davomida shakllangan boy ilmiy va diniy merosidan uzilib qolishiga ham olib keldi. Farg‘ona viloyati kutubxonalari fondlarining shakllanishi kuchli davlat senzurasida ostida kechdi. Milliy va diniy mazmundagi, shuningdek, “jadidchilik” g‘oyalari aks etgan adabiyotlar fondlardan tizimli ravishda chiqarilib, yo‘q qilindi yoki “maxsus fondlar”ga o‘tkazildi. Ularning o‘rnini markazdan yuborilgan siyosiy, mafkuraviy va ateistik mazmundagi adabiyotlar hamda tarjima asarlar egalladi. Yana shuni ta’kidlash joizki, bu davrida Farg‘ona viloyatida kutubxonachilik ishi jiddiy qiyinchiliklarga ham duch keldi. Xususan, mahalliy tilni va kutubxona ishi texnologiyasini mukammal biladigan milliy kadrlarning yetishmasligi, kutubxona binolarining moslashtirilmaganligi va mablag‘ tanqisligi tizimning to‘laqonli rivojlanishiga to‘sqinlik qildi. Shunga qaramay, soha xodimlarining fidoiyligi evaziga hududda kutubxonachilikning professional poydevori yaratildi.

Xullas, 1917–1941-yillarda Farg‘ona viloyatida kutubxona ishi qarama-qarshiliklarga to‘la murakkab tarixiy yo‘lni bosib o‘tdi. Bu davrdagi kutubxonalar faoliyatining ijobiy yutuqlari hisoblangan ommaviylik, tizimlilik va salbiy oqibatlari bo‘lgan mafkuraviy tazyiq, senzuraning xolis tarixiy nuqtai nazardan o‘rganish, bugungi kunda Yangi O‘zbekistonda kutubxona-axborot tizimini zamonaviylashtirish va milliy ma’rifat siyosatini to‘g‘ri belgilashda muhim tarixiy tajriba va saboq bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar

1. Аракелов С.Р. Деятельность библиотеки Среднеазиатского политехнического института: исторический обзор (1929–1996 гг.) //Молодой ученый. 2018.
2. O'zMA, 34-jamg'arma, 1-ro'uxat, 582-yig'majild, 45-varaq
3. Материалы к истории библиотечного дела в СССР (1917-1959), Москва: 1960, С.43-44.
4. O'zMA, 34-jamg'arma, 1-ro'uxat, 2600-yig'majild, 38-varaq
5. Народное образование в СССР за 25 лет, Ташкент, 1940. –С.34.
6. Правда Востока, 1941, №108
7. Касымова А. Г. История библиотечного дела в Узбекистане. — Т.:Укитувчи, 1981.